

PROPONTICA

Uluslararası Propontis Arkeolojisi Dergisi
International Journal of Propontic Archaeology

e-ISSN: 2980-132X, PROPONTICA, March 2023, 1 (1): 7-22

Tunay Demran Koleksiyonu'ndan Nadir Bir Sikke: Selanik İmparatoru (1237-1242) / Despot (1242-1244) İoannes Komnenos Doukas Dönemine Ait Billon Aspron Trakhy

A Rare Coin from Tunay Demran Collection:
Billon Aspron Trakhy from the Period of the Emperor
of Thessaloniki (1237-1242)/Despot (1242-1244) İoannes
Komnenos Doukas

Ceren ÜNAL¹, Kayahan ACAR²

¹Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarih Bölümü, Manisa
• cerenunalcbu@gmail.com • ORCID > 0000-0002-1563-735X

²Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Manisa
• kayaacar@yahoo.com • ORCID > 0000-0001-6451-2193

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 21 Ekim/October 2022

Kabul Tarihi/Accepted: 19 Aralık/December 2022

Yıl/Year: 2023 | Cilt – Volume: 1 | Sayı – Issue: 1 | Sayfa/Pages: 7-22

Atıf/Cite as: Ünal, C., Acar, K. " Tunay Demran Koleksiyonu'ndan Nadir Bir Sikke: Selanik İmparatoru (1237-1242)/Despot(1242-1244) İoannes Komnenos Doukas Dönemine Ait Billon Aspron Trakhy" Uluslararası Propontis Arkeolojisi Dergisi, 1 (1), Mart 2023: 7-22.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Ceren ÜNAL

TUNAY DEMRAN KOLEKSİYONU'NDAN NADİR BİR SİKKE: SELANİK İMPARATORU (1237-1242) / DESPOT (1242-1244) IOANNES KOMNENOS DOUKAS DÖNEMİNE AİT BILLON ASPRON TRAKHY

ÖZ

Tunay Demran Koleksiyonu'nda 370 adet Hellenistik, Roma İmparatorluğu, Roma Eyalet, Bizans, İslami ve Ortaçağ Avrupa sikkesi yer almaktadır. Tunay Demran Koleksiyonu Batı Anadolu bölgesinde, özellikle Manisa ve çevresinde, bulunan sikke ve arkeolojik eserlerden oluşmaktadır.

Koleksiyonda yer alan Bizans İmparatorluğu dönemine ait bakır sikkeler içerisinde bir adet *billon aspron trakhy* dikkat çekmektedir. Selanik İmparatorluğu idarecilerinden Ioannes Komnenos Doukas'ın (1237–1242 imparator; 1242-1244 despotes) döneminde Thessaloniki darphanesinde basılan *billon aspron trakhy* döneminin nadir örneklerindedir. Batı Anadolu'da gerçekleştirilen kazı çalışmalarına ait bilimsel yayınlarında bu sikkenin benzer bir örneğine henüz rastlanmamıştır. Bu durum ise *billon aspron trakhy*'nin Thessaloniki ve çevresinde sirkülasyonda olması ile açıklanabilir. Dolayısıyla, koleksiyonda yer alan Batı Anadolu buluntusu *billon aspron trakhy*'nin bölgedeki varlığı oldukça ilginçtir. Batı Anadolu'ya 13. yüzyılda Balkanlarda ticaret yapan bir tüccar ya da bu bölgede bulunan bir askerinin vasıtasıyla geldiği düşünülmektedir.

Çalışmamızda, 13. yüzyılın ilk yarısındaki siyasi ve ekonomik gelişmeler eşliğinde Tunay Demran Koleksiyonu'nda yer alan nadir sikke buluntusu *billon aspron trakhy* tanıtılacaktır. *Billon aspron trakhy*'nin tedavüle girmesini sağlayan idareci ve yönetim alanı hakkında bilgiler verilecek ve *billon aspron trakhy*'nin her iki yüzünde yer alan betimler ikonografik detaylarıyla incelenecektir. Koleksiyonda yer alan nadir sikke günümüze ulaşan örneklerinden farklı olarak yassı formdadır ve daha ağırdır. Çalışmamız kapsamında Tunay Demran Koleksiyonu'nda yer alan Batı Anadolu buluntusu nadir *billon aspron trakhy* döneminin diğer örnekleriyle birlikte değerlendirilecek ve 13. yüzyılda bir prototip olarak üretildiği önerisi sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Selanik, Bizans, Sikke, Özel Koleksiyon, Billon Aspron Trakhy.

A RARE COIN FROM TUNAY DEMRAN COLLECTION: BILLON ASPRON TRAKHY FROM THE PERIOD OF THE EMPEROR OF THESSALONIKI (1237-1242) / DESPOT (1242-1244) IOANNES KOMNENOS DOUKAS

ABSTRACT

Tunay Demran Collection includes 370 Hellenistic, Roman Imperial, Roman Provincial, Byzantine, Islamic, and Medieval European coins. The coins and archaeological artifacts in the Tunay Demran collection are the finds of the Western Anatolian region and consist of artifacts found in Manisa and its surroundings.

Among the coins of the Byzantine Empire period in the collection, a rare *billon aspron trachy* draws attention. The *billon aspron trachy* produced in the mint of Thessalonica during the reign of John Comnenus Ducas (1237-1242 emperor-1242-1244 despot), one of the rulers of the Empire of Thessalonica, is a rare example of the period. It is understood that a similar example has not yet been found in scientific publications about the excavations carried out in Western Anatolia. This can be explained by the fact that *billon aspron trachy* was in circulation in Thessalonica and its surroundings. Therefore, the presence of *billon aspron trachy*, the Western Anatolian find in the collection, is quite interesting. It is considered to have come to Western Anatolia through a merchant trading in the Balkans in the 13th century or a soldier in this region.

In our study, a rare *billon aspron trachy* find in the Tunay Demran Collection will be introduced in light of the political and economic developments in the first half of the 13th century. Information will be presented about the ruler and government area that enabled *billon aspron trachy* to be put into circulation. The depictions and iconographical details on both sides of the *billon aspron trachy* will be examined. The coin in the collection is flat and weighs much more, unlike the examples that have survived to the present day. The rare Western Anatolian finds in the collection will be evaluated together with other examples of the *billon aspron trachy* period. It will be proposed that a rare *billon aspron trachy*, which was researched and examined in our study, was minted as a prototype in the 13th century.

Keywords: Thessaloniki, Byzantine, Coin, Private Collection, Billon Aspron Trachy.

DÖRDÜNCÜ HAÇLI SEFERİ VE BİZANS İMPARATORLUĞU'NUN YIKILIŞI

Papa III. Innocentius'un, 1198 yılı Ağustos ayında, Kudüs'ün Müslümanların elinden alınması amacıyla başlattığı çağrı sonucu oluşan hareket Bizans İmparatorluğu'nun işgaline yönelmiştir. Papa'nın, doğuya yeni bir sefer düzenlenmesine dair çağrısı karşılık bulmuş ve Haçlı ordusunun Mısır'a gidebilmesi için gemilere ihtiyaç duyularak, Venedik Dükü Enrico Dandolo ile anlaşmaya varılmıştır. 1 Haziran 1202 tarihinden itibaren Avrupa'nın çeşitli merkezlerinden yola çıkan Haçlı orduları Venedik'te toplanmaya başlamışlardır^[1]. Fakat Venedik'te bir araya gelen Haçlı ordusunun Mısır'a gitmesi için gereken gemi nakliye ücretinin toplanamamasından dolayı sefer tarihi ertelenmek zorunda kalmıştır^[2]. Venedik Dükü Enrico Dandolo Haçlılardan eksik kalan miktarın ödenmesi karşılığında Macaristan'ın hakimiyetindeki Zara şehrinin ele geçirilmesine yardım etmelerini istemiştir^[3]. Ancak, Macar Krallığının kontrolüne girmiş olan Zara^[4] Haçlı seferi hedefinin sapmaya başladığı ilk merkez olmuş ve şehir 1202 yılında ele geçirilmiştir^[5]. Zарадан sonra ise Haçlıların rotası Konstantinopolis'e çevrilmiştir.

Haçlı ordularının Zara kentini ele geçirmesinden sonra gelişen olaylar ise seferin hedefinin değişmesine yol açmıştır. Bu dönemde, Bizans İmparatorluğu yaşadığı siyasi iç karışıklıklardan dolayı zayıflamış durumda olup kalıcı bir yönetim istikrarı sağlayamamıştır. İmparator II. Isaakios Angelos'un (1185-1195) yönetimine karşı, kardeşi Aleksios Angelos tarafından isyan çıkarılmıştır. Başarı kazanan isyan sonucunda tahttan indirilen II. Isaakios Angelos'un gözlerine mil çektilmiş ve oğlu genç Aleksios ile birlikte zindana kapatılmıştır^[6]. İktidarı ele geçirerek imparator ilan edilen III. Aleksios Angelos (1195-1203) yönetimi ise iç siyasette yaşanan karmaşanın yanı sıra dış siyasette de başarı gösterememiştir. Bu dönemde, Bizans İmparatorluğu'nun Balkanlardaki siyasi gelişmelere nüfuz edemediği bilinmektedir. Bizans İmparatorluğu'nun siyasi ve ekonomik gücünü yitirmesi Batılı güçler karşısında oldukça zayıf bir durumda düşmesine neden olmuştur. Balkanlarda yaşanan siyasi gelişmelere artık nüfuz edemediği gibi kendisine yapılabilecek saldırılara karşı da savunmasız durumdadır^[7]. Kiliselerin ayrılığı ve Haçlı Seferleri-

[1] Venedik Dükü Enrico Dandolo'nun Haçlı ordusunu Saint Nicholas Adası'na (Lido Adası) yerleştirdiği bilinmektedir. Villehardouin, X, 15-16; Queller-Madden 1997, 43; Demirkent 1997, 170.

[2] Villehardouin, XII, 17-19; Ostrogorsky 1995, 384.

[3] Villehardouin, XIII, 19-10; Ostrogorsky 1995, 384; Demirkent 1997, 171-172.

[4] Zara, 1180'li yılların başında Venedik'in kontrolünden çıkarak Macar Kralı III. Bela'nın koruması altına girmiştir. Venedik'e rakip olan Pisa ile de iyi ilişkiler kurmuş olan Zara kenti, Venedik tarafından 1187, 1190, son olarak 1192 yılında kuşatılmış ancak ele geçirilememiştir (Queller-Madden 1997, 56-57).

[5] Villehardouin, XVII-XVIII, 24-26; Ostrogorsky 1995, 384.

[6] Ostrogorsky 1995, 378, 384.

[7] Ostrogorsky 1995, 380-381.

nin sonucunda Batı dünyası ile gergin ilişkiler sürdüren Bizans devleti, iç siyasette yaşadığı istikrarsızlıkla güçsüzleşerek hedef haline gelmiştir.

Babası II. Isaakios Angelos ile birlikte kapatıldığı haptisten kaçan genç Aleksios batıya sığınarak Papa III. Innocentius ile görüşmüş fakat bu buluşma sonucunda istediği desteği alamamıştır. Genç Aleksios, Bizans İmparatorluğu'nun yönetimini geri alabilmek üzere aradığı askeri desteği kız kardeşiyle evli olan Germen idareci Philipp von Schwaben'den bulmuştur. Philipp von Schwaben, Genç Aleksios ile Haçlılar ve Venedik arasında bir anlaşma yapılmasına aracı olmuştur. Bu anlaşma kapsamında da Genç Aleksios hâlâ Zara'da bulunan Haçlı ordusuna katılmak üzere yola çıkmıştır. Söz konusu anlaşma gereğince, Genç Aleksios, Haçlılar ve Venedik'e büyük miktarda nakit altın sikke ödemesi yapacak, Batı kilisesi ile inanç birliğini sağlayacak ve tahta çıktıktan sonra da Haçlı seferini destekleyeceğini vaad edecektir^[8]. 1203 yılı Mayıs ayında Korfu Adası'nda imzalanan anlaşmanın hemen ardından Haçlı donanması 24 Haziran tarihinde başkent Konstantinopolis kıyısına ulaşmıştır^[9].

Haçlı ordusu ve Venedik donanması, denizden ve karadan başlattıkları saldırıların sonucunda başarı kazanarak, 17 Temmuz 1203 tarihinde kentin kontrolünü ele geçirmişlerdir. İmparatorluk hazinesini de yanına alan III. Aleksios Angelos ise deniz yoluyla başkentten kaçmıştır^[10]. Haçlılar ve Venedik ile yapılan anlaşma gereği Genç Aleksios, IV. Aleksios (1203 - 1204) ismiyle ve gözlerine mil çekilmiş olan babası II. Isaakios Angelos ile birlikte ortak imparator olarak tahta çıkarılmış ancak savaşın kazanılması halinde teslim edeceği para konusunda sözünü gerçekleştirilememiş ve kentte çatışmaların çıkmasına neden olmuştur^[11]. Hem yaptıkları anlaşmanın karşılığını alamayan Haçlılar ve Venedik'in baskısı, hem de şehre getirilen Latinlerden rahatsızlık duyan halkın tepkisini alan IV. Aleksios 1204 yılı başlarında kentte başlayan isyan sonucu yakalanarak tekrar hapse atılmıştır. Tahta ise amcası kaçak imparator III. Aleksios Angelos'un damatlarından olan Aleksios Murtzuphlos, V. Aleksios unvanı ile çıkmıştır^[12]. Her ne kadar V. Aleksios Murtzuphlos Haçlılara karşı direniş gösterse de başkent Konstantinopolis 12 Nisan 1204 tarihinde Latinlerin kontrolüne geçmiştir. V. Aleksios Murtzuphlos şehri terk etmek zorunda kalmış ve Konstantinopolis Latinler tarafından yağmalanmıştır^[13]. Bizans İmparatorluğu, başkent Konstantinopolis'in 1204 yılında Latinler tarafından işgal edilmesi sonucunda yıkılmıştır.

[8] Villehardouin, XIX, 26-27; Ostrogorsky 1995, 384-385.

[9] Ostrogorsky 1995, 385.

[10] Villehardouin, XXXVIII, 53; Ostrogorsky 1995, 385.

[11] Villehardouin, XLV-XLVII, 61-64; Ostrogorsky 1995, 385-386.

[12] Ostrogorsky 1995, 385.

[13] V. Aleksios Murtzuphlos daha sonra yakalanıp Konstantinopolis'te yüksek bir sütun üzerinden aşağı atılarak idam edilmiştir (Villehardouin, LXVIII, 91-92; Akropolites, 4, 21-23).

Fig. 1: Latinlerin 1204 yılındaki istilasından sonra kurulan idari birimler^[14]

Konstantinopolis'in Latin imparatoru olmak için yapılan seçimde en büyük çekişme Flandre ve Hainaut Kontu Baudouin ile Montferat Kontu Boniface arasında olmuştur^[15]. Venedik belirleyici rol üstlenerek daha az ön plana çıkan ve kontrol altında tutabileceğini düşündüğü Flandre Kontu Baudouin'in seçilmesini sağlamıştır^[16]. 16 Mayıs 1204'te Flandre ve Hainaut Kontu Baudouin'in taç giymesine karar verilmiştir^[17].

Dördüncü Haçlı Seferi'nin en ağır sonucunu Bizans İmparatorluğu'nun yaşadığı anlaşılmaktadır. 1204 yıkımından sonra başkenti terkeden saray mensupları ve halk İznik ve çevresine yerleşmiş, farklı bölgelerde Bizans İmparatorluğu'nun varisi olduğunu iddia eden siyasi oluşumlar kurulmuştur.

İznik İmparatorluğu yıkılan Bizans İmparatorluğu'nun devamı olduğu konusunda iddia sahibidir. Fakat İznik İmparatorluğu'nun yanı sıra Epiros Devleti ve Thessaloniki İmparatorluğu, hatta Trabzon Komnenosları da Bizans İmparatorluğu'nun selefi oldukları iddiasını bırakmamışlardır^[18].

[14] Makale çalışması kapsamındaki haritalar Kayahan Acar tarafından düzenlenmiştir.

[15] Ostrogorsky 1995, 390-391.

[16] Treadgold 1997, 709-710; Demirkent 2004, 176-177.

[17] Villehardouin, LVII, 76-77.

[18] Bununla birlikte, Epiros Devleti'nin idarecisi ve sonrasında Selanik imparatoru olan Theodoros Angelos Doukas Komnenos 1230 yılındaki savaşta Bulgar İmparatoru II. Ivan Asen'e esir düşmüş ve Bizans İmparatorluğu'nun varisi olma iddiası son bulmuştur. Bu tarihten sonra başkent Konstantinopolis'in geri alınması için yapılan mücadele İznik İmparatorluğu ile Bulgar İmparatorluğu arasında gerçekleşmiştir (Ostrogorsky 1995, 403-407).

I. Mikhail Angelos Doukas Komnenos^[19] (1204-1215) merkezi Arta olan, Dyrrhakhion'dan (Durazzo) Korinth körfezine kadar bölgeyi kontrolü altında tutarak, Epiros Devleti'ni kurmuştur^[20]. Doğusunda Selanik Krallığı, kuzeydoğusunda Bulgar Çarlığı, batısında ise Epiros sahil şeridini sürekli tehdit eden Venedik Cumhuriyeti bulunmaktadır^[21]. Dağlık Epiros bölgesinin Latinlerden gelecek saldırılardan korunması oldukça kolaydır^[22]. Sebastokrator Ioannes Angelos'un gayrimeşru oğlu Mikhail, meşru oğlu ise Epiros Devletinin daha sonra başına geçecek Theodoros'tur^[23]. 1215 yılı başlarında uğradığı suikast sonucu hayatını kaybeden Mikhail'in yerine üvey kardeşi Theodoros geçmiştir^[24].

Fig. 2: Epiros Devleti sınırları (1215 civarı)

[19] G. Ostrogorsky çalışmasında, Mikhail'in kullandığı Doukas aile adını muhtemelen annesine, Komnenos aile adını ise büyükannesine olan, imparator I. Aleksios Komnenos'un kızı Theodora'ya atfen kullanmakta olduğunu bilgisini vermektedir (Ostrogorsky 1995, 400, dn. 2). J. Herrin ise Komnenos ve Doukas ailelerinden gelen kan bağı, babası Ioannes ile ilişkilendirmektedir (Herrin 2008, 275). Bizans İmparatorları II. Isaakios Angelos ve III. Aleksios Angelos'un kuzenidir (Herrin 2008, 275). Mikhail'in Angelos hanedanı ile olan bağına daha önem verdiği görüşü de vardır (Treadgold 1997, 712).

[20] G. Ostrogorsky çalışmasında, Epiros devletinin idarecilerinin resmi unvan olarak despotes unvanı taşıdıklarının düşünüldüğü ve bu nedenle Epiros Despotluğu olarak da isimlendirildiğini fakat bu tanımlamanın doğru olmadığından bahsetmektedir. G. Ostrogorsky, bu konuda yapılan iki çalışmanın içeriğini vermektedir. Bu iki çalışmanın, Mikhail Angelos ve Theodoros Angelos Doukas Komnenos'un despotes unvanını kullandıklarına dair bir bilgi olmadığından bahsettiklerini ve dolayısıyla da bölgedeki bu yönetimin Epiros Despotluğu olarak tanımlanabilmesinin desteklenmediğini ifade etmektedir (Ostrogorsky 1995, 399, dn. 3).

[21] Vasiliev 2016, 584.

[22] Treadgold 1997, 712.

[23] Ostrogorsky 1995, 400, dn. 2.

[24] Treadgold 1997, 718; Herrin 2008, 275.

Thessaloniki, Theodoros Angelos Doukas Komnenos tarafından 1224 yılında uzun süren kuşatma sonucunda ele geçirilmiştir^[25]. Theodoros Angelos Doukas Komnenos'un (1215-1230) döneminde Tesalya ve Makedonya'nın önemli bir bölümünün dahil edilmesiyle Epiros Devletinin sınırları genişlemiştir^[26]. G. Ostrogorsky çalışmasında, Theodoros'un iktidarı döneminde genişleyen sınırlara dayanarak kendisini imparator ilan ettiğinden bahsetmektedir. Bizans imparatorunun resmi unvanlarını kullanarak kendisinin imparatorluğun varisi olduğunu iddia etmiş ve İznik İmparatorluğu'nun rakibi haline gelmiştir. Bu dönemde, Latin İmparatorluğu'nun yanı sıra İznik İmparatorluğu, Selanik İmparatorluğu ve Bulgar Çarlığı bölgede siyasi ve ekonomik gücü ele geçirmeye çalışmıştır. Theodoros Angelos Doukas Komnenos, Trakya bölgesinden ordusu ile ilerleyerek Latin İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis'i ele geçirmek istemiş fakat Bulgar Çarı II. Ivan Asen tarafından bozguna uğratılarak esir düşmüş ve gözlerine mil çekilmiştir^[27].

1230-1237 yıllarında Theodoros Angelos Doukas Komnenos'un yerine kardeşi Manuel Komnenos Doukas^[28] geçmiştir^[29]. Selanik İmparatorluğu Manuel döneminde gücünü kaybetmeye başlamıştır. Daha sonra, Theodoros Angelos Doukas Komnenos'un büyük oğlu olduğu düşünülen genç Ioannes Komnenos Doukas, 1237-1242 arası imparator olmuştur. 1242 yılında yapılan anlaşma sonucunda Selanik İmparatorluğu İznik İmparatorluğu'na bağlı bir idari yönetim haline dönüşmüştür^[30]. Ioannes Komnenos Doukas ise imparatorluk alametlerini kullanmayı bırakmak zorunda kalmış ve 1242-1244 yılları arasında despot unvanı ile yönetimine devam ettirilmiştir^[31]. Ioannes Komnenos Doukas genç yaşında ve bilinmeyen bir nedenle ölmüştür^[32]. 1244'te kardeşi Demetrios Komnenos Doukas Despot unvanıyla tahta geçmiştir^[33].

İznik İmparatorluğu 13. yüzyılda Anadolu'ya giren Moğolların yarattığı siyasi karmaşadan olumsuz etkilenmemiştir. İznik imparatoru III. Ioannes Doukas Vatatzes 1246 yılında tekrar Balkanlardaki genişleme politikasına odaklanarak Bul-

^[25] Akropolites 21, 43-44; Vasiliev 2016, 585-586.

^[26] Ostrogorsky 1995, 401.

^[27] Ostrogorsky 1995, 403.

^[28] Esir olan Theodoros Angelos Komnenos Dukas, II. Ivan Asen tarafından serbest bırakılmış ve Selanik İmparatorluğu tahtında outtran kardeşi Manuel Komnenos Doukas da bunun üzerine Akhaia Prensi olarak tahta geçen II. Geoffrey Villehardouin'den yardım istemiştir. Attaleia'da sürgüne zorlanan Manuel, 1239'da İznik İmparatorluğu'nun desteğiyle geri dönmüştür. Teselya'nın bazı bölgelerinin kontrolünü ele geçirerek kardeşiyle uzlaşmış, ancak kısa bir süre sonra, 1241 yılı civarında, ölmüştür (Angold 1991, 1292).

^[29] Akropolites 26, 52; Vasiliev 2016, 590.

^[30] Akropolites 40, 711-74; Henny 1999, 578.

^[31] Ostrogorsky 1995, 406; Henny 1999, 578, dn. 4. Ioannes Komnenos Doukas, 1242-1244 yılları arasında ise İznik İmparatoru III. Ioannes Doukas Vatatzes'in kontrolü altında despot olarak görevde kalmıştır (Bendall 2002, 253).

^[32] Akropolites 42, 76; Henny 1999, 578; Bendall 2002, 253-254.

^[33] Akropolites 42, 76.

gar Çarlığı ve Selanik İmparatorluğu topraklarına girmiştir. II. Ivan Asen'in ölümü sonrası zayıflayan II. Bulgar Çarlığı ve Selanik İmparatorluğu'nun Balkanlardaki topraklarını karşısında güçlü bir savunma olmadan ele geçirmiştir. III. Ioannes Doukas Vatatzes 1246 yılının Aralık ayında Selanik'e girmiş ve idarede olan Demetrios'u (1244-1246) esir almıştır^[34]. İznik İmparatorluğu'nun ele geçirdiği Selanik ve çevresinin idaresi ise bölge valisi ilan edilen Andronikos Palaiologos'a verilmiştir^[35].

Fig. 3: İznik İmparatorluğu sınırları (III. Ioannes Doukas Vatatzes Dönemi)

EPIROS DEVLETİ VE SELANİK İMPARATORLUĞU SİKKELERİ

Epiros Devleti'ne ait ilk sikkeler I. Manuel Komnenos Doukas iktidarında büyük ihtimalle Artıda basılmıştır. Epiros Devleti sikkeleri daha sonra iktidara gelen Theodoros döneminde de herhangi bir değişiklik olmadan basılmaya devam etmiş görünmektedir. Theodoros'un 1224 yılında Selanik'i Latinlerden almasından sonra ve hatta daha sonra idareyi alan Manuel döneminde sikke dizaynında değişiklikler olduğu anlaşılmaktadır. M. F. Hendy çalışmasında, bu dönemde basılan içbükey formda elektron ya da gümüş sikkelerin varlığının ortaya çıktığından bahsetmektedir^[36]. Epiros Devleti'nin Selanik'i alıp sınırları içerisine dahil etmesiyle bölgedeki gücü ve önemi artmıştır. Bu dönemde, Bizans sikke sistemi geleceğini devam ettiren Selanik darphanesi, içbükey elektron ya da gümüş sikkeler, *billon trahy* sikkelerin yanı sıra yassı formda bakır tetarteron ve alt birimlerini

[34] Akropolites 45, 84-87; Vasiliev 2016, 599.

[35] Ostrogorsky 1995, 407.

[36] Hendy 2008, 523, dn. 378.

basmaya devam etmiştir. M. F. Hendy Selanik'in Epiros Devleti'nin hakimiyetine geçtikten sonra burada basılan altın hyperpra birimi sikkelerinin henüz bilinen bir örneğinin olmadığı bilgisini vermektedir^[37].

IOANNES KOMNENOS DOUKAS DÖNEMİ SİKKELERİ

Selanik imparatoru ve daha sonra despotu unvanlarını taşıyan Ioannes Komnenos Doukas dönemine ait detaylı bilgi bulunmamakla birlikte Akropolites'in aktardıklarından dindar ve erdemli bir kişiliğe sahip olduğu bilinmektedir^[38]. Ioannes Komnenos Doukas'ın imparator olarak beş yıl, despotes olarak iki yıl hüküm sürdüğü dönemde çok sayıda sikke tipinin tedavüle girdiği bilinmektedir. Kesin olarak bilinmemekle birlikte, Ioannes Komnenos Doukas'ın özerklik kapsamında sikke basma hakkının despot rütbesine indirilmesiyle sona erdiği düşünülmektedir. Bu anlamda, imparator ve despot olduğu dönem boyunca çok farklı tipte sikkelerin ortaya çıkması oldukça ilginçtir ve tartışmalara da açıktır.

Ioannes Komnenos Doukas iktidarı sırasında basılan sikkelerinde sakalsız olarak tasvir edilmiştir. Büyük bir ihtimalle genç yaşta aldığı idareci sorumluluğu sakalsız betimi ile vurgulanmış olmalıdır. Ioannes Komnenos Doukas'ın imparator olarak beş yıl iktidarda kaldığı süre içerisinde^[39] en az 30 adet farklı tipte *aspron trakhy* ve sadece $\frac{1}{2}$ *tetarteron* tedavüle girmiştir. Bu döneme ait henüz kayıtlara geçmiş *elektron trakhy* ya da *tetarteron* birimlerinde sikke bulunmamaktadır^[40]. S. Bendall, Ioannes Komnenos Doukas döneminde basılan *billon aspron trakhea* grubunun 29 farklı tipinde de ismini içeren en az 53 adet sikke basımı ile ilginç bir çeşitliliğe sahip olduğunu belirtmektedir^[41]. Ayrıca S. Bendall, bu döneme ait anonim sikkelerin varlığının bilindiğini fakat birçoğunda Ioannes Komnenos Doukas'ın isminin kısaltılmış hali olan $\text{I}\Psi$ lejandının yer aldığını, bu dönemde sakalsız olarak betimlenen tek yönetici olduğundan dolayı da kendisine atfedildiği bilgisini vermektedir^[42].

^[37] Hendy 2008, 524.

^[38] Hendy 1999, 578.

^[39] Kesin olarak bilinmemekle birlikte, Ioannes Komnenos Doukas'ın despotluğa indirilmesiyle birlikte sikke basma yetkisinin sona erdiği düşünülmektedir. Bu durumda ise, imparator ve despot olduğu dönem boyunca çok farklı tipte sikkelerin ortaya çıkması oldukça ilginçtir.

^[40] Hendy 1999, 579.

^[41] Bendall 2002, 254-255.

^[42] Bendall 2002, 254.

Ioannes Komnenos Doukas döneminde basılan ve sirkülasyonda dolaşan *bil-lon aspron trakhy* sikkeleri üç ana grup altında sınıflanarak incelenmiştir^[43]. Seri I olarak sınıflanan gruptaki sikkelerin büyük modülde olduğu, düzenli olarak ve iyi işçilikle, özenle üretildikleri tespit edilmiştir. Seri II grubunda sınıflanan sikkeler daha küçük modülde, dolayısıyla daha kalın yapıda ve yine özenli işçilikle üretilmişlerdir. Seri III grubundaki sikkeler ise Seri I ve II'den her bakımdan farklılıklar göstermektedir. Seri III grubuna dahil küçük modüldeki sikkeler ağırlık olarak daha hafif, kırılmış ve belirli bir düzen içermeyen üretimle basılmışlardır. Üstünkörü bir işçilik ile üretildikleri anlaşılan bu son grup içerisinde oldukça farklı ikonografiye sahip sikkeler olduğu tespit edilmiştir. Bu bakımdan, Seri III grubuna dahil sikkeler ikonografik çeşitliliği ile ilgi çekmesinin yanı sıra basım tarihleri hakkında da yeni önerilere hâlâ açıktır.

İznik İmparatoru III. Ioannes Doukas Vatatzes'in Selanik İmparatorluğu'nun kontrolünü ele geçirmesinden sonra Ioannes Komnenos Doukas'ın despot olarak yönetimde bırakıldığı bilinmektedir. İmparatorluk vasfını yitirmiş ve İznik İmparatorluğu'nun kontrolü altında despotes unvanıyla idarecilik yapan Ioannes Komnenos Doukas'ın kendi adına sikke bastırmasının mümkün olmadığı düşünülmektedir. Bununla birlikte, bu dönemde Selanik darphanesinin sikke basmayı sürdürdüğü ve oldukça farklı tipteki Seri III grubu sikkelerin basılmasının 1260 yılı başlarına kadar devam ettiği de bilinmektedir. S. Bendall oldukça kapsamlı ve açıklayıcı çalışmasında; Seri III grubu sikkelerin Ioannes Komnenos Doukas'ın erken iktidarı sırasında sirkülasyona girdiğinden bahsetmektedir. S. Bendall, 1260 yılı başlarına kadar her yıl üretimi devam eden Seri III grubu sikkelerin özellikle ticarete kullanılmak üzere üretildiğini vurgulamaktadır. Bu gruba dahil sikkelerin büyük çoğunluğunun Bulgaristan'da bulunmasını da bu durumla ilişkilendirmektedir^[44].

Ioannes Komnenos Doukas'ın iktidarına atfedilen sikkelerin kapsamı, yeni buluntular eşliğinde yapılacak çalışmalarla birlikte daha genişleyebilir. S. Bendall'ın 2002 yılındaki çalışmasında, *DOC IV* kataloğunun 1999 yılında yayınlanmasından sonra Seri I grubuna yeni bir basım, Seri II grubuna başka bir basım ve Seri III grubu için de tamamen yeni bir tipin ortaya çıkarıldığından bahsetmektedir^[45]. Ioannes Komnenos Doukas dönemine ait çift darp görmüş sikke buluntusuna he-

^[43] Seri I grubundaki sikkeler genellikle 2.40-3.00 g. civarında ağırlıkta ve yaklaşık olarak 24-28 mm genişliğindedir. Seri II grubundaki sikkeler yaklaşık olarak aynı ağırlıkta olmakla birlikte daha küçük çapta oldukları için kısmen daha kalın formdadır. Seri III grubundaki sikkeler ise Seri I ve II'ye göre oldukça küçüktür. Bu grubun sikkeleri genellikle 15 mm veya daha küçük çapta olup ağırlıkları da 0.50-1.50 g. arasındadır (Hendy 1999, 579-582; Bendall 2002, 254). Oxford Üniversitesi bünyesindeki Ashmolean Museum'da yer alan Ioannes Komnenos Doukas dönemine ait sikkeler için bakınız; Lianta 2009, 160-172.

^[44] Bendall 2002, 263.

^[45] Bendall 2002, 254-258. 1991'de yapılan açık arttırmada iki yeni Seri III türünün ortaya çıktığını çalışmasında paylaşmıştır (Bendall 2002, 255).

nüz rastlanmadığını vurgulayan S. Bendall, herhangi bir tipin diğerlerinden önce veya daha geç basıldığının anlaşılmasının oldukça güç olduğu bilgisini haklı olarak vermektedir^[46].

Bulgaristan'da yapılan çalışmalar sonucunda 13. yüzyıla tarihlenen çok sayıda sikke buluntusu tespit edilmiştir^[47]. Bulgar ve Latin imitasyonların yanı sıra Selanik İmparatorluğu (1224-1244) ve İznik İmparatorluğu (1208-1261) sikkeleri, Bulgar Çarı II. Ivan Asen (1218-1241) dönemi sikkelerinin Balkanlarda ve özellikle Bulgaristan'da 13. yüzyılda sirkülasyonda oldukları ve ticarete kullanıldıkları bilinmektedir. Latin imitasyon sikke basım sisteminin Venedik ve Dubrovnik'te kurulduğundan bahseden K. Dochev bu sikkelerin ticari kullanım sikkeleri olarak Bulgaristan'a yayıldıkları bilgisini vermektedir^[48]. Hatta K. Dochev çalışmasında, 13. yüzyılın başlarında Bulgar Çarlarının kendi paralarını basmak yerine bu sikkeleri ticarete kullandıklarını öne sürmektedir^[49].

Bulgaristan'da yapılan çalışmalarda elde edilen veriler, Epiros Devleti ve Selanik İmparatorluğu sikke basım sistemi hakkında yeni araştırmalar yapılması gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Çalışmasında, Ioannes Komnenos Doukas'ın sikkelelerinde sakalsız betimlendiğini hatırlatan M.F. Hendy, İznik İmparatoru III. Ioannes Doukas Vatatzes'in Selanik'i ele geçirdikten sonra bu bölgede basılan sikkelerde sakalsız imparator betiminin kullanımına izin vermesinin Bizans geleneklerine uygun olmadığından bahsetmektedir^[50]. Ioannes Komnenos Doukas'ın İznik İmparatorluğu hakimiyetinde ve despotes olarak görevde bulunduğu sırada basılan sikkelerin resmi darphanede basılmış olamayacağını ifade etmektedir. Eğer resmi darphanede basılmış sikkeler değilse yerel halkın içerisinde III. Ioannes Doukas Vatatzes'i imparator olarak tanımak istemeyen yerel grupların hala sakalsız Ioannes Komnenos Doukas betimini sikkelerde kullanarak bastırdıkları düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, İznik İmparatorluğu'nun bu duruma izin vermeyeceği ise çok açıktır. Despot olarak görevine devam ettirildikten sonra Ioannes Komnenos Doukas'ın kendi adına sikke bastıramayacağı düşünülmektedir^[51].

Dolayısıyla, Ioannes Komnenos Doukas dönemine ait çok çeşitli alt varyasyonlara sahip Seri III grubu sikkelerin tam olarak basım tarihi, imparator ya da despotes olarak idare bulunduğu hangi dönemde basıldıkları hakkında kesin bir tespitte bulunmak mümkün değildir.

^[46] Bendall 2002, 258.

^[47] Metcalf 1965, 124-128.

^[48] Dochev 1992, 312.

^[49] Dochev 1992, 312.

^[50] Hendy 1999, 581.

^[51] Hendy 1999, 581.

Hatta çok çeşitli tiplere sahip küçük modüllü Seri III sikkelerinin ticarete kullanılmak üzere basılmış Venedik taklitleri oldukları hakkında görüşler de bulunmaktadır^[52].

TUNAY DEMRAN KOLEKSİYONUNDAKİ IOANNES KOMNENOS DOUKAS DÖNEMİNE AİT BILLON ASPRON TRAKHY

Tunay Demran Koleksiyonunda yer alan bir adet *billon aspron trakhy* Ioannes Komnenos Doukas döneminde basılan Seri III, Tip Y grubuna dahildir ve Selanik darphanesinde basılmıştır. Tunay Demran Koleksiyonundaki bu özgün örneğin ön yüzünde tam boy cepheden Aziz Demetrios^[53] tasviri bulunmaktadır. Aziz nimbuslu, sakalsız ve kısa askeri tunik, zırh ve sagion giyimli olup askeri kostüm içerisinde betimlenmiştir. Sağ eliyle taşıdığı kılıcı sağ omzuna dayalıdır ve sol elinde zemine dayalı bir kalkan taşımaktadır. Sikkenin ön yüz bordürünün içerisinde, dairesel olarak yerleştirilen ΟΛΓΗΟCΔΗ ΜΗΤΡΙΟC “Aziz Demetrios” yazıtı kısmen okunmaktadır. *Billon aspron trakhy*'nin arka yüzünde tam boy cepheden ve sakalsız olarak betimlenmiş Ioannes Komnenos Doukas'ın betimi vardır. İmparator stemma, divitision, mücevherle süslü sade üslupta loros ve sagion giyimlidir. Ioannes Komnenos Doukas sağ elinde uzun bir gövdeye sahip labarum asa ve sol elinde aneşikakika taşımaktadır. Sikkenin arka yüz bordürünün içerisinde, dairesel olarak yerleştirilmiş ΙΩΑΝΝΗC ΔΕCΠΟΤΗCΟΚ “Ioannes Despotes” yazıtı kısmen okunabilmektedir.

IOANNES KOMNENOS DOUKAS (1237 – 1242 IMP. / 1242-1244 DESPOT) BILLON ASPRON TRAKHY – THESSALONIKI TIP Y (1237 - ?)

Ö.y.: [O]ΛΓΗΟ[C]ΔΗΜ ΗΤΡΗΟ

Cepheden tam boy sakalsız ve nimbuslu Aziz Demetrios, askeri kostüm içerisinde göğüs zırhı ve sagion giyimlidir. Sağ elinde sağ omzuna dayalı kılıç ve sol elinde zemine dayalı bir kalkan taşır.

^[52] Venedik, Konstantinopolis ve Thessaloniki darphanelerinin üretimlerinin Latin imitasyonlarını bastırarak sirkülasyonda ticari sikkeler olarak kullanılmalarını sağlamıştır (Hendy 1999, 582).

^[53] Aziz betimleri Bizans sikke ikonografisine Komnenos ve Angelos hanedanları döneminde girer. Asker azizlerin sikkeler üzerinde betimlerinin görülmeye başlaması yine bu dönemdedir. Aziz Demetrios özellikle Selanik darbi sikkelerde şehrin hamizi azizi olmasından dolayı sıklıkla tasvir edilmiştir (Ünal 2020, 97).

A.ϣ.: [ΙΩΑΝΝΗΣ] ΔΕΣΠΟΤΗΣ

Cepheden tam boy sakalsız imparator, stemma, divitision, basit tipte mücevher süslü loros ve sagion giyimli, sağ elinde uzun saplı bir labarum, sol elinde anexi-kakika taşır.

Ref: DOC IV/2, 596, Pl. XLII, 38.3; Sear 2006, 435, 2223; Sabatier, 268, Pl. LXII, 18.

1. Æ, 24 mm, 3.07 g, Env. No: 334.

Fig. 4: Selanik İmparatoru (1237-1242) / Despot (1242-1244) Ioannes Komnenos Doukas Dönemine Ait Billon Aspron Trakhy

M.F. Hendy çalışmasında Seri III, Y Sınıfı'na ait 3 adet örneğe yer vermiştir (38.1-2-3)^[54]. Fakat, Tunay Demran Koleksiyonu'nda yer alan *billon aspron trakhy* Dumbarton Oaks kataloğunda sunulan 3 adet örnekle ağırlık ve form bakımından benzememektedir^[55]. Tunay Demran Koleksiyonunda yer alan *billon aspron trakhy* 3.07 g ağırlığındadır ve çapı 24 mm'dir. Günümüze kadar ulaşan örneklerle kıyaslandığında koleksiyonda yer alan *billon aspron trakhy*'nin kırılmış olduğu anlaşılmaktadır.

^[54] Dumbarton Oaks kataloğunda Seri III, Y grubuna dahil olarak tanıtilan 3 adet sikke; Münzkabinett/Berlin, İstanbul Arkeoloji Müzesi ve özel bir koleksiyondan alınmıştır (Hendy 1999, 596).

^[55] Örnekler için bakınız; Sabatier 1955, 268, Pl. LXII, 18; Sear 2006, 435, 2223. Sabatier'in çalışmasında sikke hata ile V. Ioannes Palaiologos (1341-1391) dönemine ait olarak tanımlanmıştır. D. R. Sear ise çalışmasında yer alan sikkeyi Selanik İmparatoru Ioannes Komnenos Doukas dönemine sınıflamıştır (Sear 2006, 435, 2223).

SONUÇ

Çalışmamızda, nadir bulunan bir sikke olan *billon aspron trakhy*'nin ait olduğu dönem, basıldığı darphane, sikkenin formu ve ağırlığı detaylıca incelenmiştir. Çalışmamız, Tunay Demran Koleksiyonuna 2020 yılında satın alma yoluyla dahil olan *billon aspron trakhy* hakkında yayınlanmış örnekler araştırılarak hazırlanmıştır^[56]. Despot Ioannes Komnenos Doukas dönemine ait *billon aspron trakhy*, Thesaloniki darphanesinde üretilmiştir ve idarecinin Seri III grubu olarak sınıflandırılan küçük modül sikkeler grubuna dahildir. Küçük modül sikke, Seri III grubunun içerisinde yer alan Y tipine sınıflanmaktadır^[57].

Tunay Demran Koleksiyonu'nda yer alan *billon aspron trakhy* formu ile dikkat çekmektedir. *Billon aspron trakhy* bugüne kadar yayınlanmış uluslararası koleksiyonlar ve müzelerde bulunan örneklerden yassı formu ile ayrılmaktadır. Bunun yanı sıra, koleksiyonda yer alan *aspron trakhy*, yayınlamış olan diğer nadir örneklerinden daha ağırdır. Sikke 3,07 g ağırlığı ile döneminde basılan *billon aspron trakhea* grubundan oldukça farklıdır. Bunun yanı sıra, koleksiyonda yer alan *billon aspron trakhy* kırıldığı için basıldığı dönemdeki ağırlığının daha da fazla olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla, kırılmış olan sikkenin orjinal ağırlığının daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Seri III sikkeleri incelendiğinde koleksiyonda yer alan sikkenin 3.07 g ağırlığının bile oldukça fazla olduğu açıktır. Günümüze ulaşan ve uluslararası kataloglarda, yayınlarda sunulan dönemine ait diğer örneklerle ağırlık bakımından örtüşmediği ortaya çıkmaktadır.

Çalışmamızda, Tunay Demran Koleksiyonu'nda yer alan nadir sikke buluntusu *billon aspron trakhy*'nin prototip olarak üretildiği önerisi sunulmaktadır. Prototip olarak üretilen *billon aspron trakhy* Batı Anadolu bölgesine, ticaret ile uğraşan tüccar ya da bölgede bulunan asker tarafından getirilmiş olabileceği düşünülmektedir. Tunay Demran Koleksiyonu'nda yer alan *billon aspron trakhy* benzer bir örneğinin bulunmamasından dolayı tartışma ve yeni önerilere de açık olmalıdır.

Çıkar Çatışması:

Yazar/Yazarlar, makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmadığını ifade etmişlerdir.

^[56] 334 envanter numarasıyla kayıtlı *aspron trakhy*'nin buluntu yeri kesin olarak bilinmemekle birlikte Manisa ve çevresinden geldiği bilgisi bulunmaktadır.

^[57] DOC IV/2, 596, pl. XLIII, 38.1-2.

Teşekkür:

Manisa Arkeoloji Müzesi'ne kayıtlı koleksiyoner Sayın Tunay Demran'a büyük bir ilgiyle oluşturduğu koleksiyonunda yer alan bu nadir sikkeler üzerinde çalışmamıza verdiği izin ve destekten dolayı teşekkür ederim.

Yazar Katkı Oranları:

Çalışmanın Tasarlanması (Design of Study): CÜ (%70), KA (%30)

Veri Toplanması (Data Acquisition): CÜ (%70), KA (%30)

Veri Analizi (Data Analysis): CÜ (%70), KA (%30)

Makalenin Yazımı (Writing up): CÜ (%70), KA (%30)

Makalenin Gönderimi ve Revizyonu (Submission and Revision): CÜ (%70)
KA (%30)

KAYNAKÇA

- Akropolites 2008, Akropolites, G., Vekayiname, (trans. B. Umar), İstanbul, 2008.
- Angold 1991, Angold, M.J., "Manuel Angelos", The Oxford Dictionary of Byzantium (ed. A. Kazhdan), Vol. 2, 1292.
- Bendall 2002, Bendall, S., "Notes on the Coinage in the Name of John Comnenus-Ducas of Thessalonica (AD 1237-44), The Numismatic Chronicle, Vol. 162, 253-263.
- Demirkent 1997, Demirkent, I., Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206), İstanbul.
- Demirkent 2004, Demirkent, I., Haçlı Seferleri, İstanbul.
- Dochev 1992, Dochev, K., Moneti i parichno obrushtenie v Turnovo XII-XIV v., Turnovo.
- Hendy 1999, Hendy, M.F., Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume 4, Part 2, Washington D.C.
- Hendy 2008, Hendy, M.F., Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300-1450, Cambridge.
- Herrin 2008, Herrin, J., Byzantium, the Surprising Life of A Medieval Empire, London.
- Lianta 2009, Lianta, E., Late Byzantine Coins 1204-1453 in the Ashmolean Museum University of Oxford, London.
- Metcalf 1965, Metcalf, D.M., Coinage in the Balkans 820-1355, Institute for Balkan Studies, No. 80, Thessaloniki.
- Ostrogorsky 1995, Ostrogorsky, G., Bizans Devleti Tarihi, (trans. F. İşıltan), Ankara.
- Queller - Madden 1997, Queller, D.E. - Madden, T.F., The Fourth Crusade, The Conquest of Constantinople, Philadelphia.
- Sabatier 1955, Sabatier, J., Description Générale des Monnaies Byzantines, Graz.
- Sear 2006, Sear, D.R., Byzantine Coins and Their Values, Second Edition, Revised and Enlarged, London.
- Treadgold 1997, Treadgold, W., A History of the Byzantine State and Society, California.
- Ünal 2020, Ünal, C., Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri, Ankara.
- Vasiliev 2016, Vasiliev, A.A., Bizans İmparatorluğu Tarihi, (trans. T. Alkaç), İstanbul.
- Villehardouin, Villehardouin, G., "Konstantinopolis'in Fethi", IV. Haçlı Seferi Kronikleri, (trans. A. Berktaş), İstanbul, 2008.